

KALKINMA VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ (*)

Prof. Dr. Âmiran Kurtkan BİLGİSEVEN (**)

Kalkınma ve kültür arasındaki ilişkiyi gözönüne alabilmek için evvela bu kavramlardan ne anladığımızı açıklamamızda fayda vardır.

KALKINMA VE KÜLTÜR KAVRAMLARI NEYİ İFADE EDER?

A - Kalkınma Kavramı:

Kalkınma, geniş manada sosyal değişimin, daha dar kapsamlı mana ifade eden, bir meydana geliş şeklidir. Sosyal değişim, hiç bir cemiyette devamlı olarak tek bir istikamet takip etmez. Buna rağmen, az çok devamlılık arzeden değişim prosesleri (yani bütün sosyal kuvvetlerin aynı istikamete yöneldiği değişim süreleri) inceleme konusu teşkil etmektedir.

1 - Genel olarak sosyal değişim ve kriterleri:

Sosyal değişimin muhtelif tiplerini iki ayrı kriter gereğince sınıflandırabilmek mümkündür:

a) Basitlik ve mükemmellik kriteri:

Kriterlerden birisi basitlik ve mükemmellik kriteridir. Bu kriter gereğince iki tip değişimin varlığını söz konusu edebiliriz:

1 - Basit değişim:

Bunlardan birincisi hiç bir mükemmelleme erişim halinin söz konusu olmadığı (Basit değişimler) dir. Basit değişimde, cemiyetin değişim halinden önceki durumu da sonraki durumu da kargaşalıktan ibaret olup hiç bir düzen söz konusu değildir.

2 - Tekâmül (Kemâle, olgunluğa gidiş):

Ele aldığımız birinci kriter gereğince ilginç bir çekmesi gereken asıl değişim tipleri, kemale erişen merhaleler diyebileceğimiz tiplerdir. Hatta meseleye bu açıdan baktığımız takdirde, bir kargaşalığa geçiş ifade eden basit değişim halini dahi kemale erişim ilk ve zaruri basamağı olarak kabul edebilmek mümkündür. Bunu ilk basamak olarak kabul et-

(*) Bu makale Kasım 1981'de İzmir'de toplanan 2.ci Türkiye İktisat Kongresinin III.cü Kitabında sf. 567-584 de aynen neşredilmiştir. Yazar hastalanıp iştirak edemediğinden sadece tebliğ kitabına alınmıştır. Kitap az sayıda basıldığı ve yazara telif ücreti de ödenmediği için Yazı heyetimizce Sosyoloji Konferanslarında neşri uygun görülmüştür.

(**) I.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi.

memiz gerekecektir. Bu basamakların birinden diğerine her yükselişte, olgunluk haline biraz daha yaklaşıma durumunun gerçekleştiğini söyleyebilmemiz mümkün olacaktır.

Sosyal düzene erişme:

Tekâmüle gidişin ilk gerçek basamağı cemiyetin kargaşalıktan çıkarak bir düzene ulaşması halidir. En basit bir düzen dahi düzensizlikten daha fazla tekâmüle yaklaşmayı ifade eder. İster basit, ister ayrıntılı olsun, teşkilat ve düzen, netice itibariyle düzensizlikten üstündür.

Düzenin istikametlendirilmesi:

Her hangi bir cemiyette mevcut olan şu veya bu düzenin bir istikamet güdülerek değiştirilmesi durumu, kemale erişin diğer bir basamağını teşkil etmektedir. Fakat cemiyetteki düzenin şu veya bu şartların baskısı ve etkisi altında zaman zaman birbirinin tamamen zıddı olan istikametlerde değiştirilmesi mümkündür. Eğer değişimin hedefi, gelip geçici olup nihai hedef hüviyetini taşııyorsa, düzenin istikametlendirilmesi gerçek ilerlemeyi ifade etmez. Bir cemiyet bir zaman için kapitalist bir düzene tabi olup, değişik partilerin iktidara gelmesiyle sosyalist hatta aşırı sosyalist düzene geçebilir. Bir süre sonra yeniden hür teşebbüsün teşvik edildiği ve mülkiyet hakkının artırıldığı bir düzene dönülebilir. Bu durumda devamlı olarak düzenin istikamet değiştirmesi söz konusudur, fakat nihai bir hedefe gidış yoktur.

İlerleme (Progress):

Herhangi bir cemiyette ilerlemeden bahsettiğimiz zaman, sadece düzenin istikametlendirilmesini değil, fakat nihai bir gayeye yönelmiş olan bir istikamet, ideal olarak tayin edilmiş bir hedefin varlığını söz konusu ediyoruz demektir. Bu nihai gayeyi tayin eden şey objektif bir illiyet bağı değil fakat fertlere göre değişen bir değer hükmüdür (1). Bundan ötürü "ilerleme kavramı, sosyal değişme üzerinde tek faktörün etkisini kabul eden fertlerin fikirlerine göre ele alınırsa sübjektif (yani ferdi görüşlere göre değişen) bir hale getirilir. Bu takdirde meselâ, bir düşünür için mülkiyeti kamulaştırma ceryanının yaygınlaşması ilerleme olabilir. Aksi görüşte olan bir kimseye göre de hususi mülkiyet haklarının artırılması, ilerlemedir." "Fakat çeşitli faktörlerin tesirlik gücü zamanla değişir. Buna göre bir zamanlar (sosyal şartların o devre ait icapları açısından) ilerleme sayılan bir sosyal değişme, başka bir çağda gerileme sayılacak bir karektere bürünebilir" (2).

İlerleme halini tayin eden nihai hedefin ferdi görüşlere göre belirlendiğini ifade etmiştik. Bu durum aynı zamanda gözle görülür organizasyon ve nizam değişikliklerinin, yani maddi şartlardaki belirli bir değişikliğin ideal hedef olarak tayin edilmesi neticesini doğurmaktadır.

(1) *Maciver and Page, Society, MacMillan and Co. Ltd., Londra, 1962, Cilt III., Sayfa: 522*

(2) *Amiran Kurtkan, Sosyoloji III*

Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1980 Sayfa: 112-113.

Halbuki "cemiyet, hem teşkilâtlar hem de sosyal münasebetler ağı olduğuna göre sadece teşkilatın ve nizamın değiştirilmesi tekâmülün tam olabilmesi için yeterli değildir. Çünkü sosyal münasebetlerde tarafları teşkil eden insanların aynı zamanda moral cepheleleri vardır (3)".

Mükemmelliğe erişme:

O halde cemiyeti meydana getiren insanların, kâinatta sadece insan nev'ine has olan özelliği (en mükemmel sosyalleşme özelliğini) kazanmasıyla ortaya çıkan yaygın şahsiyet tipine ulaşma hedefi, tekâmülün en son basamağıdır. Zaten "insanın moral gücünü cemiyete faydalı olabilecek hale getirebilme problemi sosyal ilimlerin konusuna girmektedir" (4). Bundan ötürü insan nev'inin tekâmülünün en son merhalesi, insanlararası münasebetler şebekesinin en mükemmel hale gelmesidir. Bu nihai gayenin varlığı objektif olarak (ilmen) ispat edilebilir, insan nev'i için sözkonusu edilebilecek böyle nihai bir gayenin, bizim zihniyet ve değer hükümlerimizden ayrı olarak objektif bir şekilde müşahade edilebilen bir ideal hedef olduğu kabul edilir ve buna ulaşma potansiyelinin insanda bir iç özellik olarak mevcut olduğu sadece keşfedilmeyi ve anlaşılmayı beklediği itiraf edilirse, o takdirde bu safha sosyal tekâmül (sosyal evrim) in, sırf insanla ilgili olan son merhalesi olarak ele alınabilir.

Mamafih bu "evrimsel değişimin istikameti bizi, aziz tuttuğumuz değerlerimizin tam bir realizasyonuna götürürse, o zaman evrim (evolution) bizim için aynı zamanda ilerleme (progreess) dir" (5). Fakat bu durum, gelişmeyi sağlayan evrimin, bizim değer hükümlerimizden bağımsız olarak, ilmen ispat edilebilir objektif bir gerçek olma niteliğine hâle getirmez. İnsanlığın bu günkü seviyesinde insan nev'inin fiziki güç itibarıyla daha kudretli hale gelmesi sosyal manada cemiyetin tekâmülü açısından fazla bir değer ifade etmez. Zaten insanlar fiziki varlıklarıyla değil, fakat teşkilatları ve sosyal münasebetleriyle cemiyeti meydana getirmektedirler.

Cemiyetin "sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağı" şeklindeki tarifi bu gerçeği açıkça ortaya koyar. O halde, cemiyetin, teşkilat ve nizam itibarıyla ulaşabileceği zirvede yine kemale ermiş sayılamıyacağı ve beşeri davranışlarının, fiillerin ve sosyal münasebetlerin, belirli bir sosyalleşme seviyesine ulaşmasından sonra gerçek manada sosyal tekâmül safhasının başlamış olacağı çok açık bir gerçektir. Max Weber, bundan ötürü beşeri hareketin mahiyetini (kendimiz de beşeri varlık olduğumuz için) anlayabileceğimizi öne sürer. Weber, ikinci olarak da, anlamak (incelemek) istediğimiz sosyal realitenin ana birimini (ki kendisi buna atom demektedir) teşhis etmemiz gerektiğini belirtir. Weber'e göre bu atomik sosyal birim, ferdin düşünerek yaptığı tek bir hareketidir ve başkalarının davranışlarını etkileme gayesine yöneliktir.

Weber, ferdin niyetini bunun esası olarak ele almakta, ferdî başarıları, başarısızlıkları ve kusurları ise talî faktörler olarak kabul etmektedir (6). Cemiyet bu sosyal hareketlerin bütünüdür fakat bir kaos değildir.

(3) *Amiran Kurtkan, aynı eser, sayfa: 114-115*

(4) *Amiran Kurtkan, aynı eser, sayfa: 116*

(5) *Maclver and Page, aynı eser, aynı cilt, sayfa: 522*

(6) *Donald G. Mac Rae, Max Weber, The Viking Press, New York, 1974, sf. 68*

Eğer insanın hilkatinde gizli bir ideal hedef olmasaydı, (açılmaya, realize olmaya elverişli bir tam sosyalleşme kuvvesi insan ruhunda ve düşüncesinde gizli durumda bulunmasıydı), niyet ve hareket bileşimi halinde göze çarpan bu sosyal atomlar o kadar zıt ve çapraşık olurdu ki bu takdirde cemiyet hayatının bir kargaşalık olarak belirmesi gerekirdi. Halbuki en iptidai topluluklarda bile, davranışlar bakımından, bir kaos durumunun varlığını söz konusu edebilmeğe imkân yoktur. Bütünleşmeyi sağlayan örf ve âdetler bu sosyal atomların (niyet ve davranışların) meydana getirdiği sosyal bütündür. O halde insan nev'i, hem içgüdüden farklı bir iradeye sahip olan, hem de buna rağmen davranışları, kaos durumundan uzak bulunan, yaratıkların nev'idir. Bundan ötürü insan, kâinatın özü ve mahlukların en şerefliisidir.

İnsan, kâinat tarihinde göze çarpan ve maymundan değil, insan - ı hayvan'dan gelme şeklinde olan evrim'in (evolution) zirve noktasına insanlık'dan insan-ı kâmilliğe geçerek bir tekâmülle ulaşabileceği bir potansiyel güç (bir gizli kuvve) ile birlikte var edilmiştir.

Fakat burada evrimin bir tekâmül yolu olarak kısa bir izahını yaparken, ister istemez, diğer sosyologların da yaptığı gibi, Darwin'in ortaya attığı teze kısaca temas etmemiz gerekecektir.

Darwin'e göre evrim sadece büyüklükte değil fakat bünyede de meydana gelen bir değişmeyi ifade eder. Evrim yoluyla yapılan izah, mahiyeti tamamen ortaya çıkmış olan her hangi bir şeyin özelliklerini ortaya koymaz. Darwin'in fikirlerini, sosyal realite için dikkate alan MacIver ve Page'ye göre, sırf dışarıdan tesir eden kuvvetlerle bir obje veya sistem değiştiği zaman da evrimden bahsedemeyiz. Evrim, vahdet teşkil eden birimin kendi iç kuvvetlerinin ortaya çıkması şeklinde gerçekleşebilir (7). Mamafih, kâinatta hiç bir şey bağımsız olmadığına göre, evrim, objenin hem çevresine daha iyi bir şekilde uyarak kendi mahiyetini daha iyi meydana çıkarmasını, hem de eğer bu obje insan ise, çevresini daha iyi şekle sokmasını ifade eder.

Darwin, XIX. asrın ortasında kaleme aldığı "The evolution of species" isimli eserinde MacIver'in de belirttiği gibi, bazı hususlarda yanılmış olabilir (8). Fakat çizdiği şemanın tamamen reddedilmesini önleyen husus, yine MacIver'in belirttiği gibi, daha kompleks ve daha farklılaşmış hayat türleri ortaya çıkarken, ikinci üçüncü dereceden bir takım tâlî çeşitlenmelerin ve aslî korelasyonun misali olamayacak kadar tâlî türlerin ortaya çıktığını, ancak buna rağmen organik evrimin büyük plânının ihtiva ettiği nüvenin bâki kaldığını belirtmiş olmasıdır.

İlerideki izahlarımızda, islâmî bir damga taşıyan kendi kültürümüzün değerleri açısından da, bu fikrin, bazı hususlarda doğru olduğunu göstereceğiz. Çünkü insan (tabir caizse), kâinat ağacının meyvesi gibidir. Bizim değer hükümlerimize göre de, evrim şemasının zirve noktasında İNSAN-I KÂMİL yer alır. İnsana şeklen ne kadar benzerse

(7) *MacIver and Page, aynı eser, sayfa: 525*

(8) *MacIver and Page, aynı eser, sayfa: 525*

benzesin, hiç bir canlı varlık, onun şerefine ulaşabilecek bir gizli potansiyele sahip değildir ve kâinatın, kendi şerefine yaratıldığı İNSAN-I KÂMİL'e nisbet edilemez.

İnsan, açılan nüvenin (zuhura gelen Hak cevherinin) nihai hedefidir. insan organik evrim'in, fakat İNSAN-I KÂMİL, (organik evrime ilave olunan) manevi evrimin, zirve noktasıdır. Onun şerefine dalı budaklı neveleri, yan türleri ve çeşitleriyle, canlı cansız varlıklarıyla kâinat halkedilmiş ve insanın, insan-ı kâmil haline gelerek kâinatın kemal zirvesini oluşturması için bu kâinat insan emrine tâbi kılınmıştır.

İleride bu noktaya yeniden dönmek üzere ikinci bir sosyal değişme kriterini ele alalım.

b) Kalite ve kantite kriteri:

İkinci kriterimiz değişmenin kantitatif ve kalitatif göstergelerinden ibarettir. Değişme göstergelerinin kantitatif veya kalitatif olmasına göre iki ana tipe ayrılan sosyal değişmelerden birincisi şudur.

1 - Büyüklüğün kantitatif ölçüsüyle ifade edilen sosyal değişme:

Kantitatif (yani kemiyet olarak ifade edilen) sosyal değişme tipi büyümedir.

Büyüme (Growth) bir değişme istikametini belirtmez, fakat sadece kantitatif karakterli bir değişmeyi ifade eder. Mesela ekonomik büyüme, "nüfus başına isabet eden hasılda cemiyetin teknolojik, ekonomik ve demografik vasıflarındaki değişmelerle birlikte vuku bulan devamlı ve belirli ölçüde sür'atli bir yükseliş" olarak tarif edilmektedir (9). Fakat kantitatif kriterlerin, son zamanlarda büyümeyi arzu eden bir halk ve bunu sağlayacak psikolojik bir ortam gibi az çok kalitatif faktörlerle de tamamlanması ihtiyacı hissedilmiş ve sırf maddi-ekonomik- göstergelere dayanmak yerine kalitatif göstergelerin de göz önüne alınması zarureti idrak edilmiştir. Bu idrakin uyanmasıyla birlikte iktisat ilmiyle sosyoloji arasında kurulması gerekli olan zaruri köprünün kurulduğu görülmektedir.

2 - Bir değer standardına uygunluğu bakımından kalitatif olarak ifade edilen sosyal değişme:

Bu tasnifimizin ikinci bölümünde yine ilerleme (Progress) kavramı yer almaktadır. İlerlemenin, ideal olarak tarif edilmiş bir hedefe ulaşmak gayesiyle düzenin istikametlendirilmesi anlamına geldiğini evvelce belirtmiştik. Bu nihai gayeyi tayin hususunda çeşitli görüşlere göre değişebilen hüküm ve kanaatların söz konusu olduğunda yine evvelce belirtmiştik. Bu hükümler, kanaatlar ve görüşler, nihai hedefi tayin eden kalitatif göstergeler olduğu için ilerleme kavramı bu ikinci tasnifimizde, bu tasnif açısından da yer almaktadır (10).

(9) *Amiran Kırtkan, Genel Sosyoloji, İktisat Fak. neşriyatı, İkinci baskı, Fakülteler Matbaası, İst. 1976, sayfa: 280-281.*

(10) *Maclver ve Page; Society, Cilt: 3, Sayfa: 523.*

3 - Bünye ve fonksiyonlardaki kalitatif değişikliği ifade eden sosyal değişme:

Tasnifin bu bölümünde yine evolution (evrim) kavramı yer alır. Herhangi bir cemiyette, sistem içindeki organların spesiyalizasyonuna veya bir bütün olarak cemiyetin varlığını devam ettirmesine hizmet etmeleri durumuna rastlıyorsak orada sosyal evrim mevcut demektir. Maclver ve Page'e göre differansiyasyon (farklaşma) nın ve onun işareti ettiği evrimin varlığı aşağıdaki şekillerde kendini belli eder (11).

Evvvela, çok ayrıntılı bir işbölümü ortaya çıkar ve daha ayrıntılı işlerde daha fazla insanların enerjileri yoğunlaştığı için girift bir fonksiyonel bütünleşme belirir. İkinci olarak, sayıları gittikçe artan menfaat birliklerinin ve müesseselerin işleyişleri gittikçe daha hudutlu daha derinlemesine tatmin edici hale gelir.

Üçüncü olarak da muhabere vasıtalarında ve bilhassa lisanda zenginlik ve incelik meydana gelir.

Fakat, insanların şuurlu bir şekilde meydana getirdikleri bu ihtisaslaşmış ve mekanik mânada bütünleşmiş cemiyetin maddi kültür unsurlarındaki mükemmeliyeti tatminkâr olmaktan uzaktır. Çünkü cemiyeti her ne kadar bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağı olarak tarif ediyorsak da, bu münasebet şebekesinin işleyişini sağlayan fail insandır. İnsanların moral mahiyetteki iç âlemleri (Max Weber'in deyişleyle, hareket haline geçecek olan niyet ve düşünceleri) sosyal münasebetler ağının şu veya bu tarzda şekillenmesini önemli ölçüde etkiler. Bundan ötürü tasnifimizin son bölümünde yer alması gereken sosyal gelişme sosyal evrimle insanın manevi evrimi arasında bir köprü kurar ve ideal zirveyi teşkil eder.

4 - Kantitatif ve kalitatif göstergelerin ideal tertibi itibariyle sosyal gelişme:

Tasnifimizin son unsurunu teşkil eden sosyal gelişmeyi şöylece tarif edebiliriz:

Sosyal gelişme, bir cemiyette maddi ve manevi kültür unsurlarının elverişli özelliklerle birbirlerini o türlü tamamlamasıdır ki, unsurlar arasındaki bu en uygun tertip iktisadi refahın hem devamlı olarak artmasını hem de âdil bölünmesini sağlar. Ayrıca maddi ve manevi kültür unsurları arasındaki bu en uygun birleşim tarzı mâna etrafında bütünleşmeyi sağlayacak ferdi davranışlara da yol açar.

Böyle bir cemiyette kültürün ne sırf maddi ve ne de manevi hedeflere ölçüstüz bir şekilde ağırlık vermeyen ideal bir kültür olduğu söylenebilir. Fakat tarih hiç bir cemiyetin ideal kültürü uzun müddet muhafaza edemediğini göstermektedir. Bundan ötürü ele aldığımız bu kriter bakımından da sosyal değişme ideal'den maddi veya manevi unsurların ağır bastığı istikametlere doğru uzaklaşmalar ve tekrar ideale yaklaşmalarla vuku bulan devrî bir değişmedir.

II - Sür'at kriteri ve kalkınma:

(11) Maclver ve Page; Aynı eser, aynı cild, Sayfa: 527.

Buraya kadar çeşitli kriterlere göre ele aldığımız çeşitli sosyal değişme tiplerinin ayrı ayrı hepsine baktığımız zaman, değişimin sırf düzeni ıslah seviyesinde kalamıyacağına görmüş bulunuyoruz. Cemiyetin teşkilat ve müesseselerinin ıslahı, yaygın şahsiyet tipinin de uygun bir evrimle ideale yaklaştırılmadığı sürece hiç bir müsbet sonuç veremez. Bu takdirde bir düzenden ötekine geçilse veya mevcut düzenin daha köklendirilmesi sağlansa dahi bu değişimler belki bazı görüşlere sahip grupları tatmin edebilir, fakat hakiki ilerleme olamaz. Hakiki ilerleme sosyal gelişmeyi sağlamaya yarayan ilmi manâda objektif şartların gerçekleştirilmesi için, ferdin ve cemiyetin kalitatif ve kantitatif özellikleriyle değiştirilmesini gerektirir. Böyle bir ilerleme aynı zamanda sosyal gelişme ve hatta evrim olur. Bu tip bir değişme (20-30 yıl gibi) bir cemiyetin hayatı açısından nisbeten kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleşmişse, buna (sür'atliliğin vurgulanması için) sosyal kalkınma diyoruz.

Sosyal manada kalkınmanın (iktisadi büyümeyi de içine alan) nasıl geniş kapsamlı bir başarı olduğunu belirttikten sonra şu soruyu sormalıyız: Acaba böyle bir başarının elde edilebilmesi bakımından milli kültürümüz ne ölçüde elverişli özelliklere sahiptir? Bu soruyu cevaplandırmazdan önce kültür kavramının anlamını da kısaca hatırlatmamız uygun olacaktır.

B - Kültür Kavramı:

Kültür, cemiyetimizin bize sağladığı sosyal mirası ifade eder. Geçmiş nesillerden bize intikal eden ve bizim ilavelerimizle zenginleşen sosyal nitelikli bütün maddi ve manevi çevre unsurları kültürü meydana getirirler. Bundan ötürü kültürün maddi kültür ve manevi kültür olmak üzere iki kategoride incelenmesi gerekmektedir.

Maddi kültür unsurlarının pekçoğu organizasyonun mükemmelleşmesine ve fonksiyonlarda ihtisaslaşmaya yol açabilir. Maddi kültürün alınıp verilmesinde hiç bir mahzur da yoktur. Hatta başka kültürlerin elverişli maddi vasıta ve kolaylıklarına tamamen yabancı kalan milletler kültürel gerilemeğe de uğrayabilirler. Fakat bütün bunlara rağmen gelişmiş ülkelerin maddi kültür ve medeniyet unsurlarından yararlanarak kalkınmamızı sağlayabilmemiz konusunda şu meseleleri dikkate almamız gerekir:

Evvelâ yabancı tekniklere ve dışarıdan iktibas edilen maddi bünye unsurlarına sosyal bünyemizin uyma kabiliyeti ancak bir dereceye kadar mevcuttur. Bu kabiliyeti kısa sürede arttırabilmek de mümkün değildir. Meselâ, sermaye yoğun teknolojileri aşırı ölçüde uygulamanın (kapital yetersizliği, teknik eleman kıtlığı gibi) çeşitli faktörlerle tayin edilen hudutları vardır. Bu faktörlerin kısa zamanda değiştirilmeleri imkânı mahduttur. Kaldı ki, yeni teknikleri uygulama hususunda sermaye ve teknik eleman kıtlığı gibi engeller aşılrsa bile sanayiın yönlendirilmesinde yine manevi kültür önemli ölçüde rol oynayacaktır. Eğer cemiyette hayatî ihtiyaçların ve sermaye mallarının tatmini için yapılacak istihsal yerine lüks mallar istihsalini teşvik eden manevi değer hükümleri hâkimse, maddi kültürdeki ıslahat manevi kültürün elverişsiz etkileriyle (yeni fabrikaların lüks mallar imal etmeleri yüzünden) kösteklenmiş olacaktır.

Ayrıca, maddi tedbirlerin alınması için gerekli olan iktisadi kapasiteye ulaşabilmenin kısa vâdede netice verebilecek hiç bir kestirme yolu da yoktur.

Buna karşılık, Türk-İslâm Kültürünün unutulmuş veya asli hüviyetinden saptırılmış değer hükümleri gibi değerlerden oluşan, sosyal gelişmeğe sevkedici bir manevi kültürün mevcut olduğu yerlerde bu değerlerin işlenip benimsetilmesi çok daha kısa vâdeli ve aynı zamanda verimli neticeler verebilecek bir faaliyettir.

Bütün bu izahlarımızdan maddi kültürün ıslahı yoluyla kalkınmamızı sağlayacak tedbirleri tamamen önemsiz saydığımız neticesi çıkarılmamalıdır. Ne var ki, maddi kültürün ıslahı meselesi hem çok ayrıntılı ve çeşitli ihtisas sahalarıyla ilgili bir meseledir, hem de, bunu sağlayabilmek için gereken ekonomik kapasiteye ulaşılması vakit alan bir iştir. Kalkınma kavramı ise sür'ati ifade eder. Bundan ötürü biz, konumuzu, (yani kalkınma ve kültür ilişkisi meselesini) incelerken, münhasıran manevi kültürümüzün özelliklerini ele alacağız.

MANEVİ KÜLTÜRÜMÜZÜN KALKINMA SAĞLAYABİLECEK ÖZELLİKLERİ VE BUNLARIN REALİZE EDİLMESİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER:

A - İnsanın yetiştirilmesine ağırlık veren değer hükmü:

Sosyoloji sahasındaki fikir ve kanaatları dikkate aldığımız zaman ferd ve cemiyet karşılaştırmasında düşünürlerden bazılarının ferd'e, diğer bazılarının da cemiyete ağırlık verdiklerini görürüz. Mesela EFLATUN, ferd'lerin devlet için var oldukları fikrini benimsemiştir. Bu fikrin doğurduğu en tabii netice, devlet (veya cemiyet) ve ferd karşılaştırmasında ferd'e çok daha az önem verilmesi neticesidir. Totaliter rejimlerde de genellikle ferd sadece mevcut cemiyetin menfaatları açısından dikkate alınmaktadır. Ferdî hakların ağırlık kazandığı demokratik cemiyetlerde eğitim yoluyla beşerî sermayeyi arttırmanın ekonomik büyüme açısından taşıdığı önem nihayet anlaşılmıştır (12). Fakat bu anlayış sadece ekonomik niteliktedir ve sosyal kalkınma açısından yeterli değildir. Demokratik ülkelerde ferdî hakların nerede başlayıp nerede bitmesi lazım geldiğini tayin meselesinde gerektiği kadar başarılı olunamadığını gösteren en açık delil, XX. asrın içinde bulunduğu anarşi ve kargaşa ortamıdır.

Modern sosyolojide ferd ve cemiyet (biri olmadan öteki düşünülemez dercede) aynı realitenin iki vechesidir. Çağımızda demokratik memleketlerin sosyoloji çevrelerinde bu gerçeğin kabul edildiğini dikkate alarak meseleyi bu bakımdan incelemeyeceğiz. Fakat ferdin ve cemiyetin (daha doğrusu cemiyetteki nizam, teşkilat ve bütün kantitatif özelliklerin) karşılıklı olarak birbirini tamamlayıcı karakterleri iyice anlaşılmalı olsa bile, cevap bekleyen başka bu soru ortaya çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkeler için önem taşıyan bir soru şudur: Sosyal gelişmeğe ulaşabilmek ve sosyal evrimin (Evolution'un) zirve noktasına yönelen bir değişme rotasına girebilmek için hızlı bir hamle yapabilmek hususunda başlangıçta daha fazla ağırlık verilmesi gereken vechе, ferdlerin kalitesi mi, yoksa cemiyetin kantitatif özellikleri midir?

(12) *Theodore W. Schultz, Beşerî sermayeye yapılan yatırım, Çeviren: Fahir GÜRKAN, İktisadî Kalkınma-Seçme yazılar, Orta Doğu T.Ü. İdarî İlimler Fak. yayını, Güzel İstanbul Matb., Ankara, 1966, Sayfa: 406-424.*

**I - İNSANIN KALİTESİNE CEMİYETİN KANTİTATİF
ÖZELLİKLERİNDEN DAHA FAZLA AĞIRLIK
VERİLMESİNİ GEREKTİREN OBJEKTİF SEBEPLER:**

a) Mükemmelliğe gidişin zirve noktasında insan vardır.

Evvla, daha önce de açıklamış olduğumuz gibi, mükemmelliğe gidiş trendinin tamamlanmasını sağlayan en son basamağın zaten (kâinatta sadece insana has olan) en mükemmel sosyalleşme özelliğini kazanmış insan tipinin yaygın şahsiyet tipi haline geçmesinden ibaret olduğunu belirtmeliyiz. Bu yapılmadıkça, cemiyetin mükemmelliğe ulaşması mümkün değildir.

b) Ferd ve cemiyet arasında karşılıklı etkileşim vardır.

Zaten ferdin (yaygın şahsiyet tipinin) ve cemiyetin özellikleri arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Cemiyetin nizam ve organizasyonu, tabii servetlerinin değerlendirilmesi ve tabiatın ilmi mânada yorumlanması hep ferdin fonksiyonudur. Gerçi bunu yapabilecek ferdlere yetiştirilmeleri yine cemiyetin müsaid şartlara sahip olmasıyla mümkündür. O halde karşılıklı olarak birbirini etkileyen bu iki unsurun, başlangıçta, çok daha fazla önem verilmesi gerekeni hangisidir? Yani karşılıklı etkileşim cemiyet ⇒ ferd ⇒ cemiyet bağlantısı halinde mi yoksa ferd ⇒ cemiyet ⇒ ferd bağlantısı olarak mı dikkate alınmalıdır?

c) Az gelişmiş ülkelerde itici güç daha ziyade ferdden gelecektir.

Bu bağlantı tiplerinin her ikisi de gerçeğin ifadesidir. Bütün mesele ferdele cemiyet arasındaki karşılıklı etkileşimin müsbet yönde hızlandırılması bakımından ilk itici kuvveti bunların hangisinden başlatmamızın daha uygun olacağı meselesidir. Yatırım imkanları kısıtlı olan az gelişmiş ülkelerde dengeli iktisadi gelişmeyi sağlamak mecburiyeti hem eğitim yatırımlarının hem de eğitim dışı yatırımların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. İdeal hal çaresi, ne eğitim yatırımlarına ağırlık vererek fabrika, liman, baraj ve yolların yeterince yapılmasını engelleyip okullardan mezun olanların büyük kısmını işsiz bırakmak ve ne de eğitim dışı yatırımlara aşırı önem vererek birçok iş yerleri açılabilir fakat bunların, kaliteli eleman istihdam edebilmelerini imkansızlaştırmak değildir. Gerçi plânlama metodlarıyla her iki sahaya yönelilecek yatırımların optimum tertibi tesbit edilebilir. Fakat bu takdirde de her iki yatırım ne'v'i yetersiz olacak ve kalkınma sağlamak güçleşecektir. Çünkü toplam yatırım fonları mahduttur (13). Kalkınma kavramının hızlilik özelliğini taşıması, planlı yatırım politikasının ise hem gerekli, fakat hem de yavaş bir gelişme sağlayıcı nitelikte olması, bizi insan faktörüne ve eğitime ağırlık vermeğe, fakat eğitim yatırımlarını arttırmaktan ziyade eğitimin kalitesini islah açısından bu konuyu ele almağa sevk etmektedir.

Acaba eğitim yatırımlarında planlama otoritelerinin tesbit ettikleri tavanı aşmadan

(13) *Amiran Kurtkan, Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, İktisat Fakültesi neşriyatı, Fakülteler Matb. İstanbul, 1977.*

eğitimin kalkınmayı hızlandıracak bir özelliğe kavuşturulması nasıl mümkün olabilir?. Bu sorunun cevabını düşünen pek çok kimsenin zihnine takılacak ilk hal çaresi, eğitimin ilmilik karakterini arttırmak olacaktır. Bu hal çaresi dahi kültürümüzün değer hükümlerinden biridir. Fakat biz meselenin ilimle ilgili vechesini daha sonra ele almak üzere şimdilik bir tarafa bırakarak evvela eğitimin kalitesinin islahı meselesinin kültürümüzün başka bir değer hükmü ile olan ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz.

II- Türk-İslam Kültüründe yer alan "insan'ın olgunlaştırılması" değer hükmü:

Türk-İslam kültürünün sosyal kalkınmaya en fazla hizmet edebilecek olan değer hükümlerinden biri "insan'ın olgunluğa ulaştırılması" değer hükmüdür. Yani islamiyet, ferd ve cemiyeti, tıpkı modern sosyolojinin yaptığı gibi aynı realitenin iki yüzü olarak takdim etmiş, fakat cemiyetçe kalkınma ile ferden olgunlaşma arasında mevcut karşılıklı etkileşimin kilit noktasının ferd cephesinde olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz ferdlere hele küçük ve henüz eğitilmemiş çocukların islamiyetçe öngörülen olgunluğa ve insan olmanın nimet ve külfetlerine vâkıf olabilmeleri cemiyetteki eğitim faaliyetleri sayesinde mümkün olabilecektir. Ama bu değer hükmünün mahiyetini ferden tahkik etmek, ilim adamı olarak önemini ilmen idrak etmek ve idareci olarak da eğitim politikasını buna göre yönlendirmek işleri yine ferdi gayretlerle başlatılabilecek işlerdir.

İslam kültürünün ferd karşısındaki tutumunun her türlü tahminin üstünde bir yüceltme olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ana göre kâinat boşuna değil, fakat bir hedef uğruna yaratılmıştır. Bu hedef kâinattaki olgunlaşma seyrinin zirve noktasında yer alacak olan insan-ı Kâmil'in (Gerçek insanın) belirmesi hedefidir.

Bu meseleye kalkınma konusuyla ilgili bir ilmi konferansta niçin yer verdiğimiz sorusunun cevap bekleyen bir soru olduğu da muhakkaktır. Bu soruya Macİver ve Page'in cümleleriyle cevap vermemiz daha uygun olur. Çünkü adı geçen sosyologların ahlâkî değer hükümleri hakkında öne sürdükleri, ilmî değer hükümleri hakkında da geçerlidir. XX. asrın çok tanınmış bu iki sosyologuna göre: "İlmi ve ahlâkî tutumlar arasında mutlaka zıtlık bulunması gerekli değildir. Bunlardan biri (yani ilim). Bu nedir? sorusunun cevabını anlamağa ve diğeri (ahlâk ve din) ise münasebetlerimizde, neyin ne şekilde olduğunu ve pratikle uygun oldukça neyin iyi olacağını anlamağa yöneliktir." "Bizler, grup değerlerimizin devamlı telkinine tâbiizdir. Cemiyette yaşamak bazı sosyal değerleri lüzumlu kılar. Bu doğrudur, bu yanlıştır hükmü, ahlâkî'dir. Bu yanlıştır veya doğrudur, çünkü bundan şu neticeler doğar, hükmü ilmidir" (14). İlim adamları olarak kendi (şahsi) değer hükümlerimizin sosyal realiteyi anlayışımızı renklendirmesinden kendimizi menetmeliyiz. Fakat bizim anladığımız realitenin bizzat kendisine bu realiteyi meydana getirenlerin değer hükümleri defalarca nüfuz etmiştir. Ahlâkî kavramlar, ilmi kavramların mahrum olduğu kudrete, yani dünyayı vasıtasız harekete getirme kudretine sahiptirler." "Bizim için herşeyin üstünde önemli olan husus, bu iki tip kavramı ayırd edebilme işidir. Değerler hakikatini teşhis etmek, onların işleyişini müşahade etmek, onları bir realite olarak incelemek başka bir iştir, bunlara şahsi değer yargılamasını zorla yüklemek ta-

(14) Macİver ve Page, aynı eser, Cild: 3, Sayfa: 529.

mamen başka bir iştir." O halde, "sosyal evrimin istikameti ile bizim özel sosyal terakki kavrayışımızın istikameti arasında ne derece uygunluk bulduğumuz meselesi ayrı birer meseledir. Fakat sosyal evrimi ahlâkî bakımdan nötr ifadelerle tarif edersek bunu (yani bu ikisi arasındaki karşılaştırmayı) yapabilmemiz mümkündür" (15).

İşte, bizim bu konferansta güttüğümüz gaye de budur. Yani biz, islâmî ahlâkın ve buna dayalı değer hükümlerinin şu iki hususta bizim şahsi görüşümüz olmaktan apayrı bir şekilde ilme uygunluğunu öne sürmek istiyoruz:

Evvela Kur'anda mevcut bulunan ve islâmî bir değer hükmü olan birinci hakikate göre kâinat ilmi mahiyetteki evrim kavramına ve tarifine uyan bir açılma ve kuvveden fi ile geçme ameliyesinin konusunu teşkil etmektedir. Kur'anı yorumlayan mutasavvıflar, kâinatın açılıp serpilmesinin 40 mertebeli olduğunu belirterek 39. mertebede insan'a ve 40. mertebede ise insani kâmil'e yer verirler. Kur'anda her canlı şeyin su'dan yaratıldığını, kâinatın yer ve gök bitişik iken ayrılmasıyla dünyanın hasıl olduğunu ve insanın daha mükemmel âlemlere de manevi bir tekâmülden sonra ulaşabileceğini ifade eden âyetler vardır (16).

Mevlânâ, Fihî ma Fih'te bu âyetleri açıklarken kâinatta bir evrimin söz olduğunu ve kâinatın özü olan insanın bu evrimi idrak edebileceğini belirtir: "Önce toprak ve cemad idin (cansız cisim idin) seni bitki âlemine getirdi. Bitki âleminden aleka ve mudga âlemine yolculuk ettin. Buradan hayvanlar âlemine, hayvanlıktan da insanlık âlemine sefer ettin. Bu gelip geçtiğin yollar, duraklar, senin aklında, hayalinde yokken ve hangi yoldan nasıl geleceğini bilmezken seni getirdiler. İşte sen de apaçık görüyorsun ki geldin. Böylece, seni daha başka türlü türlü âlemlere de götürecekler. Bunu inkâr etme ve sana bundan haber verilse kabul et" (17).

Mevlâhâ, Fihî ma Fih'in bir yerinde daha aynı gerçeği açıkça belirtmek için Kur'anın 84. sûresinin 19-20 âyetlerini şöylece nakleder: "Siz elbet bir hâlden bir hâle geçeceksiniz. Öylese, onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?". Bu nakilden sonra şu mantuki izahı yapar: En basitten başlayıp mükemmele doğru yükselen, bir çok tabakalardan geçen insan evrim san'atının üstadı olan bir san'atkârın (ALLAH'ın) eseridir. Mevlânâ'ya göre insanda ve kâinatta gizli olan kuvvenin şimdiye kadarki açılışına bakarak san'atkârın hüneri hakkında bir fikir edinenler akıllı insanlardır. Akıllı insana hitap eden Mevlânâ şimdiye kadar gelip geçtiği evrim tabakalarına bakarak ibret alması gerektiğini şöylece açıklar: "Bunu sana, önde bulunan başka tabakalara (başka evrim safhalarına) inanman ve onları kabul etmen için gösterdi, yoksa hepsi bundan ibaret diye, inkâr etmen için, değil" (18).

Fakat, evrimde mademki bizzat Darwin'in de tarif ettiği gibi bir vahdet ünitesinin iç kuvve'lerinin işlerliği ortaya çıkmaktadır, o halde en basitinden en mükemmeline ka-

(15) *MacIver ve Page, aynı eser, Cild: 3, Sayfa: 530.*

(16) *El Enbiya Suresi, âyet: 30*

(17) *Mevlânâ, Fihî ma Fih, Şark İslâm Klasikleri No. 28, Çeviren: Meliha Ülker Tarıkâhya Maarif Basımevi, İstanbul 1954, Sayfa: 178.*

(18) *Mevlânâ, aynı eser, Sayfa: 30.*

dar bütün varlıkların temsilcisi olarak islamiyet niçin insan'ı ele almıştır?.. Çünkü insan, yan dalları olan büyük bir tekâmül silsilesinin ("sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" hitabının muhatabı olacak şekilde) ana gövdesinin zirvesidir. Bütün mahluklar Hak'tan gelme, fakat insan Hak'tan geldiğini idrak etme özelliğine sahip Hak temsilcisidir. Böylece o, "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim" sözüyle ALLAH'ın ifade ettiği şekilde, Hakın bilinmesinin zuhur yeri ve biliş fiilinin fâilidir. Fakat bizzat ALLAH'tan başka hiç bir varlık olmadığına göre O'nu bilecek kudret, insan'da gizli olan, O'nun kuvve'sidir. Biz de Niyazi Mısri gibi kâinatı ve ondaki tekâmül bir ağaca benzetirsek (19) ağacın meyvesi, hatta meyvenin çekirdeği durumunda olan insân-ı kâmil, bütün kâinat varlığının temelidir. Şu halde o, hiç bir hayvandan gelemez, fakat bütün mahlûklar, onun (yani insanın) bizzat kendisinin idrak edebildiği kendindeki kuvve'den gelmektedirler.

İnsan-ı hayvan mertebesinde, manevi bir tekâmül ile, insân-ı kâmillik zirvesine ulaşabilen ferd sanki bir ağaç gibi düşünülebilecek olan kâinatta ALLAH'ın, o ağacı temsil eden çekirdeğe verdiği gizli kuvve'yi görüp realizasyonunu tamamlayabilen tek canlı nev'idir. Mevlânâ bu görüşün sadece ilimle değil, fakat aynı zamanda aşk'la mümkün olacağını ifade eder. Sadece ilim gözüyle tabiata bakan âlimin bakışı, Mevlânâ'ya göre günde beş öğün karnını doyuran adamın ekmeğe bakışı gibidir. Tok olan ekmeğin dışını, şeklini, aç ise özünü (kuvve'sini) görür. Bundan ötürü Mevlânâ, gerçek mânada insan olmak isteyen ferde şu nasihatı verir: "Sen de kendinde şevk ve iştah (yani ALLAH AŞKI) hasıl etki ki (kâinata ve kendine baktığın zaman) sadece dışı gören bir insan olmayıp kevn'i mekân'da her zaman sevgiliyi (yani ALLAH'ın kuvve'den fiile geçmiş olan kısmi tezahürünü) göresin" (20). Bunu görebilen insan, (tekâmülün dış veçhesine ait) ilmine ilâveten, dışlaşan kuvve'nin ne olduğuna dair bir ilme de sahip olur. İşte bu ikinci ilim hem dış veçhede ait ilmin, hem de onun iç yüzüne ulaşmayı teşvik eden iman ve zühd'ün bir neticesidir. Mevlânâ'ya göre "Bu ikinci ilme de sahip olan böyle bir âlim yüz zahid'den değil, yüzbin zahid'den daha üstün olur." (21). İlmını kötü maksatlar için seferber edemiyen ve her zaman hakikat aşkıyla hareket eden böyle bir insan-ı kâmil hem kendinde hem kâinatta açığa çıkan ALLAH'a ait kuvve'nin ilmine ilâhi bir aşkla yönelmiş olan insandır. Bu türlü ferdlerin çoğaldığı cemiyetler tekâmülün en üst seviyelerine yükselebilmek şansına sahiptirler.

İnsan-ı kâmil durumundaki ferdlerin çoğaldığı bir topluluk sanki kendini korur gibi cemiyeti koruyan ve kendine ait işleri nizamlar gibi sosyal hayatı nizamlayan beyinlerin ilmen ve ahlâken ziynetlendirdiği bir cemiyet olarak kusursuz bir tekâmüle namzettir (22).

(19) Niyazü Mısri Divanı, Sağlık Kitabevi, İstanbul 1976, Sayfa: 224

(20) Mevlânâ, aynı eser, Sayfa: 108

(21) Mevlânâ, aynı eser, Sayfa: 71

(22) Böyle bir insan Hz. Ali'nin Türk-İslâm Kültürüne mal olmuş bulunan şu ifadesinin en açık isbatıdır, "Sen kendini bir cismi sağır (küçük cisim) mi sanırsın, âlemi ekbersin (en büyük âlemsin) sen." Keza ŞEYH GALİP'in şu mısraları da bu gerçeği dile getirmektedir:

"Hoşça bak zâtına kim züdbei âlemsin sen

Merdümü didei ekvan olan âdemsin sen"

Züdbei âlem=âlemin özü, âlemin sonucu, zirvesi.

Merdümü didei ekvan=Kâinatın göz bebeği

İşte, Türk-İslâm Kültürünün yeniden canlandırılmasına ihtiyaç duyduğumuz değer hükümlerinden biri budur. Bu değer hükmünün yaygın hale getirilmesi için eğitim yatırımlarının artırılmasından ziyade eğitimin kalitesinin ıslah edilmesine lüzum vardır. Bu maksadla Türk-İslâm Kültürünün insana önem veren değer hükmünün gençlerimize öğretilmesi gerekmektedir.

İkinci olarak şu hususa işaret edebiliriz: İslâmî ahlâkın ve buna dayalı terbiyenin sosyal terakkiye mesned teşkil eden başka bir ana temeli daha mevcuttur. Yer yer ilme uygunluğunun ispatlandığı belirtilebilecek olan bu ikinci değer hükmü tevhid akidesi'dir. Bu akideyi (bu inancı) burada açıklayıp, bunun eğitim sistemimizde yer almasını istediğimiz Türk-İslâm Kültürü Tedrisatının temel unsuru olarak işlenmesi fikrini öne sürdüğümüz için bu esasa dayalı bir terakki fikrini kendi şahsi kanaatimize dayandırmış olduğumuz iddia edilemez. Bazı anlayamayan kişilerin ilme uygun düşmediğini vehmedebilecekleri bir dîni kavramı ilmi bir konferansın konusuna dahil ettiğimiz de öne sürülemez. Tevhid akidesi bizim şahsi kanaatimiz niteliğinde olmayan ve Kur'anda açıkça ifade edilmiş bulunan bir islâmî akidedir. Ayrıca, dîni bir akide olmasına rağmen, sosyal tekmül kavramı ilmi bakımdan iyice tahlil edildiği zaman, yabana atılmayacak kadar önemli ve geçerli olan bir realitedir. O halde evvelâ tevhidin ne olduğunu ve islâmî bir akide olarak bununla neyin kastedildiğini açıklamamız uygun olacaktır.

Tevhid akidesi Kur'anda yer almış olan Vahdedi Vücut gerçeğinde ayrıntılı ifadesini bulur. Şehberderzade Filibeli Prof. Ahmet Hilmi'nin verdiği tarifi ele alarak Vahdet-i Vücut'u şöyle tarif edebiliriz:

"Vahdet-i Vücut demek, her ne şekil ve tecelli ile tasavvur edilirse edilsin, vücudun (yani varlığın) mahiyet bakımından bir ve aynı şeyden ibaret olduğu, renk ve şekillerin o bir şey'in tecelli, tezahür ve safhalarından başka bir şey olmadığı, demektir" (23). Bu tarif aynı zamanda evrim (Evolution) kavramını da dile getirmektedir. ALLAH sonsuz bir varlık olduğuna ve bütün kuvvelerinin tamamen maddi olarak fiile geçip de huddulu bir kâinata sığması mümkün olmadığına göre, ALLAH'a ait kuvve'lerin kısmen fiile geçmesini ve kâinatın oluşup tekâmüle yönelmesini Kuvve'nin açılışı olarak kabul edebiliriz. Kur'anda vahdet-i vücud'u ifade eden pek çok âyet vardır (24). Fakat sadece Prof. Ahmet Hilmi'nin bahsettiği bir tek âyet bile mevcut olsaydı vahdeti vücudu dîni bir beyan olarak kabul etmemize yeterdi. Vahdeti vücud fikrinin en açık bir şekilde dile getirildiği bu âyete göre, "O (ALLAH) ilktir ve sondur, dışta görünen de O'dur, içte (Kuvve halinde) gizlenen de O'dur" (25). Bu âyet EL HADİD suresinin 3. âyetidir. Halbuki yine Kur'ana göre ALLAH zâti (Öz) varlığı ile doğmamış ve doğurmamış olduğuna ve hiç bir şey O'nun dengi ve benzeri olmadığına göre (26) bu görünen âlem O'nun aynı değildir.

(23) Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi, Sadeleştiren: M. Rahmi, Sağlam Kitabevi neşriyatı, Eskin Matb. İstanbul 1979, Cild: 2, Sayfa: 379*

(24) Amran Kurtkan, *Tasavvuf ve Lâiklik, İkinci Baskı, Kutsun Yayınevi neşriyatı, Fatih Gençlik Matb., İstanbul 1977, Sayfa: 29-82*

(25) Ahmed Hilmi aynı eser, sayfa: 379

(26) Kur'anı İhlas Sûresi

O, kuvve halindeki asli hüviyeti ile bilmediğimiz şekillere de girebilecek sonsuz bir varlıktır. Bundan ötürü bildiğimiz kâinat halindeki tezahürüne HAK vücudu denildiği halde bu vücudu içten ve dıştan kapsayan tam hüviyetiyle ALLAH ismini alır.

ALLAH'ın ehadiyet (Sonsuz kuvve) halindeki varlığı biriciklik hâlidir. Çünkü O, tek mutlak varlık'tır. Biricik'tir. O'ndan başka hiçbir varlık yoktur. Kendine olan aşkıyla, kendini insan-ı kâmil'in gönül aynasında seyretmek (insanı kâmilin aşkında kendi kendine duyduğu aşkı görebilmek) için kainat hâline geçmek ihtiyacını duymuştur. Ondandır ötürü kâinatındaki tekâmülün nihai hedefi insan-ı kâmildir. ALLAH ve ALLAH'ın kendi kendine duyduğu aşk, ezeli ve ebedi olduğuna göre, kâinatımız da kâinatların ne ilki ne de sonuncusudur. Çünkü ALLAH hem ezeli ve ebedidir, hem de kendini insan-ı kâmilin gönül aynalarında seyretmek ihtiyacıdır. Burada ihtiyaç kelimesinin kullanılmasını tenkit eden ve ALLAH'ın her şeyden müstağni olduğunu iddia eden birine Mevlânâ şu cevabı verir: "Bu söz (ALLAH'ın insan-ı kâmilden müstağni olduğu sözü) çok saçma. Ne padişahı (yani ALLAH'ı) ve ne de kendini (yani insanı) öğmektir. Ey serser adam... O senden müstağni olunca bundan ne zevk alıyorsun?.. Bu, dostların değil, düşmanların hitabıdır. Çünkü düşman -ben senden müstağniyim, sana muhtaç değilimdir." (27). Halbuki ALLAH bizim ibadetlerimize muhtaç olmasa bile, insana düşman mıdır ki, insan-ı kâmilin gönül aynasındaki kendi aşkını görmekten müstağni kalabilsin?.. Eğer müstağni olsaydı "sen olmasan (yani seni halk etme gayem olmasa) felekleri yaratmazdım" kudsi hadisinin ne manası kalırdı?.. ALLAH'ın, HAK vücudunu ilimle tanıyan ve hayranlık duyan insana olan iştiağını Niyazî Mısırî de:

"HAK'kı bilmekten yeğ olmaz ki âlemde sevab"

sözleriyle ifade etmektedir (28).

Biricik'lik hâlimden Birincilik hâline (insan-ı kâmilin nüvesi olduğu kâinatın ilk safhasına) kısmen inkilâp eden ilâhî kuvve üçüncü merhalede kâinatın açılıp serptildiği Birlik haline geçmiştir (29). İşte vahdeti vücudun ifade ettiği mâna aynı asıldan gelen bütün varlık âleminin birliğidir, bütünlüğüdür. Bu bütünlüğün, çeşitli ilimlerin konusunu teşkil eden realitelerde aranıp ispat edilmesi için islamiyet her türlü ilmi teşvik etmiştir. Sosyal hayatta birliğin hissedileceği ilk realite Milli Bütünlük Realitesi'dir. Daha sonra ise, islamiyetin tevhid dini olduğunu tam manasıyla idrak edebilen gerçek islam camiası'nı meydana getiren müslüman milletler arasındaki birlik hissedilebilir. Birliğin ve bütünlüğün ilmen de ispat edilecek şekilde var olması başka şey, çeşitli ferdlerin ve milletlerin bunu idrak ve talep edebilmeleri başka şeydir. İdrak edemiyen ve düşmanca davrananlara karşı, bir taraftan askeri müdafaa diğer taraftan kültürel üstünlüğümüzün ispatı her müslüman milletin hedefi olmalıdır.

Birlik ve bütünlüğü telkin eden vahdeti vücud terbiyesi, ferde, bütünde yok olma suurunu aşılır. Böyle bir islami terbiye ile yetiştirilen ferd aşırı maddi istekler bakımın-

(27) MEVLANA, aynı eser, Sayfa: 136-137

(28) NİYAZÎ MİSRÎ DİVANI, Sayfa: 26

(29) HİLMİ ZİYA ÜLKEN, *İslam Felsefesi, Selçuk Yayınları, Muammer Şahin neşriyatı, Ankara 1967, Sayfa: 242-253.*

dan hiçlik seviyesine iner (30). Maddi isteklerinin vasat ölçüde tatmininden hemen sonra bu tatminden doğan marjinal faydayı sifıra indirir. Bundan sonra da cemiyet için çalışmaktan doğan ve doyunluluk hududu olmayan moral tatmine ulaşır. Böyle bir ferd, vasat bir maddi tatmin seviyesinden sonra, bütün duygu, düşünce ve istekleri münhasıran cemiyete ait olan bir külli beyin durumuna geçer. O halde hiçlik aslında şahsiyet gücünü körelten bir psikoloji değildir. Tam aksine heplik, bütünlük şuurunun başlaması ve olgunlaşması için zaruri olan bir terbiye merhalesidir. Nitekim, bu terbiye ile olgunlaşan ve evrimin zirve noktasına varan ferdin şahsiyet gelişmesi o hale gelmiştir ve o aruk öyle bir tabii liderdir ki, Yunus'un belirttiği gibi:

"Ne der isem hükmüm yörür, elimde ferman tutaram

N'ider isem hükmüm revan, çün hükm-i Sultan tutaram"

diyebilecek hale gelmiştir (31).

O halde, vahdeti vücud gerçeğinin islami bir gerçek olduğunu inkâr eden sözde müslümanların geçmiş yüzyıllarda birçok müvehhid'leri itham etmekle Türk milletine yaptıkları kötülüğün ne derece büyük olduğunun şuuruna varmalıyız. Milli eğitimimizin hedeflerinden biri de bu şuur aşılacak olmalıdır. Vahdeti vücud terbiyesi, Kur'anın ima ettiği

HİÇLİK + HEPLİK = İNSAN-I KÂMİL

formülünün doğruluğunu ispata yarayan bir terbiyedir. Bu formülün doğruluğunu islâmi bir ön hüküm (Prediction) olarak kabul edip onun doğruluğunu niyet ve hareketleriyle ispat edebilen insan, bu hükmü bir son hüküm (Postdiction) yani tecrübeden doğan gerçek haline getirebilir. Böyle bir terbiye ile yetiştirilmiş olan gençlik maddi tatmini şahsen azami seviyeye ulaştırmak hedefinin boşluğunu anlamış ve kendi vasat geçimini temin ettikten sonra cemiyette, yardıma muhtaç her ferdin ve müesseselerin hizmetkârı olmaya amâde bir idealist durumuna gelmiştir.

Kısaca belirtmek istersek böyle bir ferd cemiyetteki yoklukları, ızdırapları, derd'leri aramak ve o derd'lere derman olmağa yönelmek psikolojisiyle yüklüdür. Yani tatmin arayan ve maddeyi putlaştıran ferd olmaktan çıkmış, derd arayan ve moral tatmin peşinde koşan bir ferd durumuna geçmiştir. Böylece ferdin ıslahı, aynı zamanda cemiyetin ıslahı ve gelişmesi olmakta ve Türk-İslâm kültürünün bu değer hükmü bugünkü ekonomik ve sosyal bünyemizin zafiyetinin çareleri arasında yer alabilecek en iyi psikososyolojik dava niteliğini taşımaktadır.

Bu fikri öne sürerken sosyal adalet yoluyla her ferdin vasat bir hayat seviyesine ulaştırılmasını sağlayacak tedbirleri inkâr ettiğimiz düşünülmemelidir. Fakat millî gelirin

(30) *Büyük mutasavvıf Prizren'li ABDURRAHİM FEDAL'nin (Risalei Vehbiyesi)nde:*

"Olursun hiç, dahi hiç hiç"

diye bahsettiği psikoloji budur.

(31) ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI, Yunus EMRE, *Hayatı ve Şiirleri, Altın Kitaplar Yayınevi, Altın Matb., İstanbul 1971, Sayfa: 219*

küçük ve yardıma muhtaç alt tabakaların kalabalık olduğu cemiyetlerde bu vasat seviyeyi gelişmiş ülkelerinkine eşit bir seviye olarak tespit etmenin çıkmaz yola sapmak olacağı meydandadır. Çünkü, sosyal adalete millî gelirden ayrılan pay çok büyüdüğü takdirde, yatırım fonları azalmakta, sanayileşme yoluyla kalkınma imkânları kısırlaşmakta ve yardıma muhtaç zümrenin (sanayileşme yetersizliğine ilâveten nüfus artışının da etkisiyle) gittikçe kalabalıklaşan bir zümre haline gelme tehlikesi belirmektedir. O halde kalkınmada, cemiyetin düzenlenmesinden daha ağır basan bir önemle ferdlerin terbiyesine eğilme politikası ileride millî gelirin artmasını sağlayarak vasat maddî tatmin seviyesinin dahi gittikçe yükselen bir seviye olarak tespitine imkân verebilir.

Vahdeti vücud terbiyesi, kendinden fakirleri gösteriş ve şatafatla incitme hatasından da yukarı tabakaları kurtarabilir. Gösteriş istihlâkinin önlenmesiyle bütün sosyal sınıfların vasat bir hayat uslubunda birleşmeleri bütünlük hissini daha da fazla takviye eder.

Çeşitli sosyal sınıfların hayat uslubunda moda yoluyla aynılışma sağlayacağını öne süren batılı sosyologların (bu arada Macİver ve Page'in) bu fikrini az gelişmiş ülkeler için geçerli sayabilmeye de imkân yoktur. Çünkü, bir modele göre imal edilmiş eşya, fiziki bakımdan eskimeden moda onları kullanamaz hale getirmek suretiyle üst tabakaları israfa ve alt tabakaları taklide yöneltmektedir. Alt tabakaların taklide başlamalarıyla da moda üstteki sosyal sınıflar açısından revaçtan düşmektedir. Bunu zaten arzu eden modacı firmalar yeni modeller öne sürerek israfı kamçulamaktadırlar. Bu bakımdan Türk-İslâm kültürünün gösterişi önleyen değer hükümine uyularak meselâ, kadın kıyafetlerinde belirli bir ortalama etek boyuna devamlı riayetin teşvik edilmesi çok faydalı olabilir.

Özet olarak ifade etmek istersek vahdeti vücud terbiyesi dinî olduğu kadar içtimai ve iktisadî bir terbiyedir. İnsanın en şerefli bir mahlûk olduğu inancından hareket eden bu terbiye ile ferdlerin şahsiyet yapısının şekillendirilmesi, Türk-İslâm manevî kültürünün kalkınmayı hızlandırabilecek en faydalı değer hükümlerinden biridir diyebiliriz.

III - Tüm'e varım ve tüm'den gelim usullerinin birleştirilmesini teşvik eden İslâmî değer hükmü:

Batı cemiyetlerinde tecrübî usulü kullanabilir hale gelmek şöyle dursun, hatta akılcı metodolojinin bile uygulanamadığı karanlık çağda Türk-İslâm çevrelerine baktığımız zaman akılcılık ile tecrübeciliği birlikte yürüten büyük ilim adamlarına rastlıyoruz. Acaba bu büyük adamların yetişmesi tamamen tesadüfün eseri midir?.. Yoksa XX. asırda bile bazı batılı metod bilgilerinin müdafaa ettikleri tüm'e varım (istikra=induction) ve tüm'den gelim (Tâil=Deduction) metodlarının tevhidine dayalı usulün çok önceleri İslâmiyet tarafından öne sürülmesinden doğan bir netice midir?..

Batı kültüründe "insanlar, olayları ilmî olarak izah edebildikleri pozitivizm devrine ulaşmazdan önce, dinî ve felsefî izah devrelerini geçirmişlerdir. Fransız düşünürü Auguste Comte, dinî izah devresinde olaylar arasındaki sebep-netice bağının tamamen AL-LAH'ın iradesiyle izah edildiğini daha sonraki felsefî devrelerde ise bu münasebetin akli olarak izaha çalışıldığını öne sürmüştür. Ancak üçüncü devrede ilmî izahlar yapılabilmiş,

yani olaylar arasındaki değişmez sebep-netice bağlarının varlığı tetkik ve tecrübeler sonunda tabiat kanunları halinde tespit edilebilmiştir. Auguste Comte'un belirttiği dinî izah devrinden ilmî izah devrine geçiş batı hristiyan kültüründe uzun bir süreyi kaplamaktadır. Bu uzun süre boyunca batı âleminin bir karanlık çağ yaşadığı ve bu aynı devre zarfında İslâm dünyasının ise bir medeniyet ve ilim devri içinde bulunduğu yine batılı düşünürlerin itiraf ettikleri bir gerçektir. Şu halde Auguste Comte'un üçlü formülünün batı âlemi için gerçekleri ifade eden bir formül olduğu muhakkaktır. Çünkü hristiyan batı kültürü hristiyanlığın ortaya çıkışından sonraki devrede bu üç safhayı (yani olaylar arasındaki sebep-netice ilişkilerinin dinî, felsefî ve ilmî olarak izah edildiği safhaları) ayrı ayrı yaşamıştır.

Fakat, İslâm kültürü için aynı şeyi söyleyebilmek mümkün değildir. İslâm kültüründe dinî düşünceyle felsefî ve ilmî düşüncenin birlikte ve içiçe (veya aynılaşmış) bir hüviyetle göze çarptığı müşahade edilmektedir. Doğu ve batı kültürleri arasındaki bu fark son derece önemli bir farktır. Çünkü batının karanlık çağında dindar ferдин yapacağı iş sadece RABBİ anmaktır. Bu işi tam olarak yapabilmek için de ferдин, dünya ile alakasını keserek bir köşeye çekilmesi lazımdır. Bütün sosyal ve tabii olaylar Rabbin o anda meydana gelecek olaylar için, o olaylarla ilgili ferdlere (ve cisimlere) yönelmiş iradesinin neticesidir. Tabiatın sırlarını çözmeye çalışmak, tabii nizam hakkında fikirler öne sürmek, yani ALLAH'ın kendi iradesini isteyerek tabiat kanunlarına sığdırdığını kabul etmek küfürdür ve ALLAH'a âsi olmaktır (32).

İşte, bu türlü bir dinî izah safhasından sonra felsefî izah dönemine ulaşılan batı âleminde sadece akılcı metod (tüm'den gelim metodu) uygulanmış ve tecrübeyle tamamlanmayan felsefe ise yetersiz olmuştur. Daha sonraları özellikle XVII. asrın ilim adamı Bacon'dan itibaren tecrübeci metod'a geçilmiş, XIX. asırda Claude Bernard akılcılık ve tecrübeciliğin birlikte yürütülmesi gereğini ayrıntılı bir şekilde izah edebilmiştir.

Ancak, ayrı ayrı ve küçük realite parçalarının ve onlara ait olayların sebep-netice ilişkilerini aydınlatma hususunda tüm'e varım ve tüm'den gelim metodlarının Claude Bernard'ın öngördüğü şekilde birleştirilmesi İslâmiyetin bahşettiği tarzda metod tevhidî işlemine denk olabilmekten uzaktır. Gerçi bizler XX. asrın araştırmacıları ve ilim adamları olarak inceleyeceğimiz her meselede pasif ön müşahedelerimizden edindiğimiz bir varsayımı, araştırmamızın faraziyesi (ön hükmü) olarak ele almadıkça ve bu hükmün doğru olup olmadığını tahkike yönelmedikçe hiç bir araştırma yapamayacağımızı biliyoruz. Her ampirik araştırma tecrübe ve tahkik metoduyla tüm'den gelim, yani araştırdığımız realitenin tümü için geçerli olduğunu farzettığımız bir fikirden tahkikat safhasına gelme metodunun tevhidini gerektiriyor. Onun için bizler de yaptığımız her ampirik araştırmada bu iki metod (tüm'den gelim ve tüm'e varım) bir ölçüde tevhid ediyoruz demektir. Fakat ilimlerin son derecede ihtisaslaştığı XX. asrın ilim âlemi, ihtisas körlüğü diyebileceğimiz bir yetersizlikten (yani zaman ve mekân itibariyle bütünü görme yetersizliğinden) muzdariptir. Çünkü, tek tek yaptığımız bütün araştırmaların ayrılıklarına ve konularının değişik olmasına rağmen bunların hepsi için geçerli olabilecek ana faraziye'den çok defa mahrumuz.

(32) Amiran Kurtkan, *Türk Milletinin Manevi Değerleri: Eğitimde Temel Kavramlar serisi No. 2, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1977, Sayfa: 19-21*

Batı ilim çevrelerinin metod bilginleri içinde bu ızdırabı dile getirenler vardır. Adrian D. De Groot'a göre ayrı ayrı birbiriyle ilişkisiz olarak tüm'e varım metodunun uygulanmasından ortaya çıkan araştırmalar yığını bütün açısından fazla bir mana ifade etmemektedir. Çünkü bu takdirde ilmî faaliyetin "parça iş hüviyetine bürünmesi tehlikesi mevcuttur" (33). Yine De Groot'un benzetmesine göre "spesifik faraziyelerin tahkiki gayesiyle tüm'e varım metodu uygulanarak yapılan bu türlü tek tek ampirik çalışmalar "parça parça icra edildikleri için, küçük taşlardan rastgele meydana getirilmiş anlamsız ve şekilsiz bir mozayik duvara benzerler" (34).

Halbuki, kâinatın bütünlüğüyle uygun düşecek şekilde müşahede edilmesi gereken çeşitli sahalara ait kanuniyetlerin temelde müşterek olan özellikleri vahdeti vücud akidesinin tabii bir neticesi olarak ele alınabilir. Kur'an çeşitli realitelerin bu görüş açısından ele alınmasını gerektiren tevhid gerçeğini bütün realitelerin ilmî tetkiki ile ispat edilmesi icabeden bir genel hüküm olarak öne sürmüştür. Yine Kur'an bu ispatın yapılması için insanları ilim yapmaya ve bu gayeyle de tabiatta ve sosyal hayatta mevcut olan sabit sebep-netice ilişkilerini tespitte davet etmiştir. Böyle bir genel ön hükmün ışığı altında yapılacak tek tek ilmî araştırmaların spesifik faraziyeleri ve ispatları artık, küçük küçük taşların rastgele meydana getirdiği anlamsız bir duvar kaplaması değil, fakat hep birlikte mâna ifade eden bir san'at eseri niteliğindeki bir mozayik pano gibidir.

İşte, bu mânalı bütünlüğü ortaya koyabilme heyecanını hisseden İslâm âlimleri, Kur'anın öz değerlerinin lâyıki ile anlaşıldığı İslâmî yükseliş devrinde İslâm âlemini ilmin o devir için mümkün olabilecek zirvesine yükseltmişlerdir. İslâmiyetin öne sürdüğü tabiattaki tekâmül seyrini ve vahdeti vücud fikrini dile getiren hükümleri bugün de çeşitli ilimlerce hiçbir bakımdan nakzedilmeyip yer yer doğrulanmaktadır. O halde İslâm kültürünün bu özelliğinin gençliğe tanıtılması ve genç nesillerimizin ilmî araştırmalara hiç bir bıkkınlık hududu olmayan bir hisle, bir dinî heyecanla da yaklaşabilmelerinin temin edilmesi son derece faydalı olacaktır. Bu takdirde gençlerimiz ilimde en mükemmel bir metod vahdetine yani tüm'e varım ve tüm'den gelim metodlarının ideal bileşimine ulaşabileceklerdir diyebiliriz.

B - Yetişkin insanın cemiyet karşısındaki vericilik ve alıcılık fonksiyonlarından birincisinin önemini vurgulayan değer hükümleri:

Bundan evvel insanın yetiştirilmesine ağırlık veren İslâmî nitelikteki değer hükümünü izah ettik. Bu değer hükmü gereğince herhangi bir cemiyette yaygın şahsiyet tipi bir defa eğitimin kalitesi ıslah edilerek cemiyetin küllî aklı ve küllî vicanı sayılabilecek kadar kemale erişmiş insan haline getirildikten sonra bundan doğan bazı neticelerden yararlanılması gerekecektir. Bu neticeler insanın cemiyet karşısındaki alıcılık fonksiyonunun kaliteli bir eğitimle tamamlanmasından sonraki safhada karşımıza çıkan ve ferdin verici özelliklerini vurgulayan neticelerdir. Türk-İslâm Kültürünün bu değer hükümlerinin en önemli olanlarını şöylece özetleyebiliriz:

(33) ADRIAN D. DE GROOT, *Metodologia, Mouton and Co., Belçika, 1969, Sayfa: 125*

(34) Ayrıntılı bilgi için bakınız: A. KURTKAN, *Sosyal İlimler Metodolojisi, İktisad Fak. Neşriyatı, Fakülte Matb., İst. 1978, Sayfa: 203*

I - Başarı arzusunu telkin eden ve mülkiyetin kullanılmasını tayin eden değer hükümü:

İslâm kültürünün öne sürdüğü şahsiyet tipi, Prof.Dr. McClelland'ın tarif ettiği tarzda başarı arzusuna sahip olan tiptir. McClelland bu şahsiyet tipinin yaygın olduğu cemiyetlerle iktisadî büyümenin gerçekleştiğini tarihî misallerle ispat etmektedir. Başarı arzusunun tarifini ise (Tıpkı İslâm kültürünün öne sürdüğü hiçlik+heplik = Gerçek insan formülüne uygun olarak) şöylece vermektedir. McClelland'a göre başarı arzusu, bir işi, bir hizmeti, iktidar, alâka, sevgi veya kâr sağlamak için değil, fakat sırf iyi yapmış olmak için iyi yapmak arzusudur (35). Böylece başarı arzusu ferdin kendine ait kâr, iktidar, mevki ve diğer birçok şeyleri sağlama arzularından duyacağı tatmini bir noktadan sonra sifıra indirip başkalarının arzularını tatmine dönük olmak hususundaki gayretini azami ölçüye çıkarmasıyla sağlanabilmektedir.

Bu tarif ve izahların az önce söz konusu ettiğimiz İslâm kültürüne ait formül ve izahlara ne kadar uygun olduğu meydandadır. Fakat bizim burada asıl üzerinde durmak istediğimiz husus şudur: Yukarıda tarif edilen manada başarı arzusuna sahip olan ferdin kâr ve menfaat hürsından feragatine rağmen, iyi hizmet ve iyi istihsal idealine bağlı oluğu, başkalarından daha fazla kâr elde etmesini sağlar. Çünkü iyi iş daima takdir ve müştteri celbeder. Böylece, başarılı ferd daha çok kazanır ve biriken tasarruflarını menkul ve gayrimenkul servetler haline inkilap ettirmesi de kaçınılmaz bir netice olur. İşte, İslâm kültürünün bu durumda öne sürdüğü çareler, bir taraftan Kur'anda mevcut bulunan bazı âyetlere uyularak fazla mal biriktirme hatta aşırı miras yeme durumundan uzaklaştırmak, diğer taraftan da elde mevcut vasat değerdeki servet unsurlarını iyi kullanmaktır. Bu gayeyi temin için orta eğitim programlarında yer almasını tavsiye edeceğimiz Türk-İslâm Kültürü dersinin en önemli konularından biri olarak, vakıflar konusunun işlenmesi, uygun olacaktır. Ayrıca yine orta öğretimde din derslerinin müfredatı içinde servet sahibi olma durumuyla, serveti kullanma şekli arasında yapılacak mukayesede, kullanma şeklinin islahı meselesinin daha da önemli olduğu hususu açıklanmalıdır.

Türk-İslâm Kültürünün değer hükümleri, biriken servetin alt tabakaya yapılacak transferleriyle temizlenmeğe muhtaç olduğunu belirtmektedir. Yine kültürümüzün iyi bir tahlili bizi şu kanaatte ulaştırır. Mülkiyet tamamen kamulaştırılsa dahi devletin elindeki servet idarecilerin hükmü altına girecek ve eğer ferdlar bunu iyi kullanacak şekilde moral bir terbiyeye tabil tutulmamışlarsa (bal tutan parmak yalayacağı için) alt tabakalar yine ezileceklerdir.

Servetin sadece menkul ve gayrimenkullerden ibaret olduğu da zannedilmemelidir. Ferdin zihni, ruhi ve bedenî sıhhat ve kabiliyetleri de en önemli servet unsurları arasındadır. Kültürümüzün bu türlü servetin muhafazasını engelleyen bir değer hükmü de yoktur. Bundan ötürü gençlerimizin bir taraftan ilim elde ederken, aynı zamanda harpte ve sulhte cemiyete faydalı olmalarını sağlayacak bedenî hüneler elde etmeleri kültürü-

(35) DAVID, C. McClelland, *Changing values for Progress, "Education and the development of nations kitabı içinde. Syracuse Uni. Press. New York 1963, Sayfa: 60-78.*

müzün değer hükümleri arasındadır. Memleketteki dik arazinin ıslahı, ormanlama faaliyetleri, Kızılay gibi teşekküllerde gönüllü hizmet ve daha bir çok hayır gayelerine tahsis edilen bedenî faaliyetin aynı zamanda ruhî olduğunun ispatına yarayacağı genç nesillere öğretilmelidir.

II - Gelir eşitliği idealinin Türk-İslâm Kültürünün gereklerine göre realize edilmesini sağlayan değer hükmü:

Sosyal adaleti sağlama hedefi kültürümüzün en önemli değer hükümlerinden biridir. Fakat tam gelir eşitliği sağlamanın ve tabakalaşma piramidini dümdüz bir düzey haline getirmenin mahzurları vardır. Ferdlar arasındaki kazanç farklarını tamamen ortadan kaldırmak başka mahzurları bir tarafa bırakılsa bile iş bölümünü engeller. Zaten insanlar zekâ ve kabiliyetleri itibariyle de farklı yaratılmışlardır. Bundan ötürü ferdlar arasındaki gelir farklarını sadece kabiliyet farkları derecesine indirmek ve cemiyetin yarattığı sunî farklılıkları ortadan kaldırıcı tedbirleri almak idarecilerin hedefi olmalıdır. Bu konuda Türk-İslâm Kültürünün asıl mühim olan değer hükmü idarecilere sosyal adaleti sağlama hedefini önde gelen ideal hedef olarak aşılarken, ferdlere de sırf cemiyete faydalı olmak için kendi kabiliyetlerini realize etme düşüncesini, şahsi gelirlerini arttırma hedefinden daha önce düşünme terbiyesini ve idealinin aşılmasıdır. Ferdlere böyle bir ideal tam manasıyla aşılandığı takdirde sosyal adalet tedbirleriyle gelir eşitliği azami ölçüde sağlansa ve bu suretle de kabiliyetli ve yüksek tahsilli ferdlarin reel gelirleri daha az eğitim görmüş, daha az kabiliyetli ferdlarin reel gelirlerine eşit haline gelse bile bundan batılı sosyologların işaret ettikleri mahzurlu neticeler doğmaz. Çünkü, ferdlar kabiliyetlerini cemiyete faydalı olmak üzere seferber etme arzusunu ön plana alacak şekilde terbiye edildikleri takdirde zor işleri yüklenmenin (takva'nın) sağladığı tatmin ve şeref, sosyal adaletle reel gelirlerin eşitleştirildiği durumlarda dahi kabiliyetli ferdlari, şahıslarına, gruplarına veya partilerine ait menfaatlerden vazgeçmeğe sevkedebilir. Böylece fedakârlık arzusuyla saiklenen ferdlar reel gelirlerin tam eşitleştirildiği hallerde de kabiliyetlerini sonuna kadar realize edebileceklerdir.

Mecburi din eğitiminin ve orta eğitim müfredatına ilâve edilmesine büyük faydalar gördüğümüz Türk-İslâm Kültürü dersinin bu değer hükümlerimizi yansıtabak şekilde tedris edilmeleri sosyal kalkınmamızın anahtarıdır.